

OTRAR DERDİKLERİ YER

AYŞE GÖKTÜRK
TUNCEROĞLU

Otrar dedikleri yer

Ayşe Göktürk Tunceroğlu

Bir atasözü var Özbeklerde. “*Taşkent’in donın yiyen çumçuk Mekke’den döner.*”

Don, tahıl. Çumçuk, serçe. Yani Taşkent’in ekmeğini yiyen, Mekke’ye bile gitse döner gelir.

Biraz daha açalım: Taşkent’in ekmeğini yiyen, suyunu içen, havasını teneffüs eden, buraları görüp tanıyan biri mübarek şehir Mekke’ye bile gitse Taşkent’i özler de illa ki döner gelir.

Bizim ikinci gelişimiz oldu. Birincide ekmeğini yedik, suyunu içtik, döndük geldik! İkincide de ekmeğini yedik, suyunu içtik. Üçüncü sefer olur mu, bakalım!

Taşkent’i arkamızda bırakıp Kazakistan’a doğru ilerliyoruz.

Orta Asya’da kara sınırlarından geçmek biraz zahmetli. Daha önce Kazakistan-Kırgızistan sınırında da benzer bir tecrübe yaşadım. Bir kere sınıra kadar sizi getiren taksi öte yakaya geçemiyor. Kanunen. Ve siz orada yaya kalıyorsunuz. Elinizde valizlerinizle, iki tarafı demir korkuluklarla labirent yapılmış uzadıkça uzayan yollarda, defalarca pasaport göstererek... Önce çıktığınız ülkenin polislerine, sonra gireceğiniz ülkenin polislerine... Her defasında bu sondur diyerek... Yine de sanki bizim işimiz daha kolay görüldü gibi geldi bana. Bazı kuyruklar çok uzundu ve pek az hareket ediyordu. Yüzlerde beklemekten doğan bıkkınlık. Kazakistan-Kırgızistan sınırını geçerken söylemişlerdi, iki ülke arasında bavul ticareti yapanlar çok ve onların işi, kontrolleri uzun sürüyormuş. Olabilir. Kendi arabanızla gelmiş olsanız daha mı kolay ve çabuk olur işler, bilmem. Ama kuyruğa girmiş yığınla araba vardı ve onlar da bekliyordu. Avrupa’daki kara sınırı geçişleri kolaydır. Altınızdaki araba size ait de olsa, taksi de olsa kolay. Taksiler ülkeden ülkeye geçebiliyor. Avrupa Birliği meselesi de değil. Meselâ, Bosna Hersek Avrupa Birliği üyesi değil ama oradan, sürücümüzle birlikte Sırbistan’a geçiş o kadar çabuk ve kolay olmuştu ki, şaşmadım, diyemem. ABD-Kanada sınırından geçmek de bir dakikanızı ancak alır.

Kazakistan toprağına ayak bastığımızı etrafınızı sarıveren şoförlerden anlıyorsunuz! Fakat neye uğradığımızı anlayamıyorsunuz! Götürelim abi, götürelim abla... Kazak Türkçesiyle tabii! En cevvalerinden biri valizlerinizi kaptığı gibi sizi peşine takıyor, bir arabaya atıveriyor. İtiraz edecek ne tâkatiniz var, ne diliniz!

Kazakistan’da ilk durağımız Çimkent şehri. Sınıra birbuçuk saat kadar. Almatı ve Astana’dan sonra ülkenin üçüncü büyük şehri. Burası için de ilk söyleyeceğim şey, dümdüz uzanan çok geniş caddeler ve iki yanı ağaçlı çok geniş ve temiz kaldırımlar...

Ertesi gün Kazak bir şoförle anlaşp Türkistan şehrine doğru yola çıkıyoruz.

Çimkent’ten çıkar çıkmaz bozkır başlıyor. Geniş Kazakistan coğrafyasının güneyindeyiz. Otoyol düzgün, geniş, birçok yerde gidiş-geliş ayrı.

Dađ yok, tepe yok, hiç bir yükselti yok buralarda. Yol kıyısında bazen bir iki ufak ağaç... Göz alabildiğine bozkır. Gökyüzü yeryüzünün üstüne kubbe gibi kapanıyor. Gök kubbe... Yeryüzü dümdüz bir tabak ve gökyüzü üzerine örtülmüş bir kapak! Bu hissi engebeli arazilerde, dağlar, tepeler, ormanlar, binalarla dolu yerlerde yaşayamazsınız.

İnsansız yerler. Arasına beş on hanelik köyler. Küçük küçük kubbeli mezarları olan bir kabristan... Yol tabelalarına yer isimleri Latin harfleri ile de yazılmış. Firuze kubbeli bir kaç mescit gördük. Batı

dillerinde “turkuaz” denilen firuze rengin gök rengi olduğunu iyice anlıyorum burada. Göğün rengi. Bozkırın solgun yeşilinin yansıdığı bulutsuz göğün rengi. Yunan mimarisinde de yer tutan mavi ise - adalardaki evlere bakın- göğün değil, Akdeniz’in rengi. Aradaki farkı burada anlıyorum.

Yolun sol yanında Siriderya var. Seyhun... Görmüyorum ama aktığını biliyorum, kuzeye doğru akıp gidiyor. Irmağa biraz daha yaklaşırsak muhtemelen gür yeşillikler, ağaçlıklar göreceğiz; fakat yolumuzun iki yanında şimdi gördüğümüz sadece sarıya çalan cılız bir yeşillik, arada öbek öbek yabanî otlar, yeşili soluk dikenlikler, deve dikenleri... Başımı cama dayamış düşünürken ve “Sarı Özek” ismi dilime dolaşırken bu bomboş arazinin içinde sakın ve mağrur adımlarla yapayalnız giden bir deve görüyorum. “Karanar”¹ mıdır acaba? Develer kaç yıl yaşar? Develer deve dikenini çok sever! Sonra başka develer... Kimi tek başına, kimi üçü beşi bir arada. Bu yeknesak manzaradaki tek kıpırtı onlar. Başlarında kimse yok! Yedigeç yok! Biraz sonra bir yük treni geçti ağır ağır. Demiryolu da var, evet! Sahne tamamlandı! “Bu yerlerde trenler doğudan batıya, batıdan doğuya gider gelir, gider gelirdi... Bu yerlerde demiryolunun her iki yanında ıssız, engin, sarı kumlu bozkırların özeği Sarı Özek uzar giderdi.”²

Sürücümüz yolun sağında ileride bir yeri işaret etti:

“Kızıl Köprü.”

Tamamen demirden, kırmızıya boyanmış demir direklerden küçük, yıpranmış görünümlü bir köprü. Kızıl Köprü. Yirmi metre uzunlukta. 70’li yıllara kadar otoyol onun üzerinden geçmişti. Şimdi sadece yayaların geçişine mahsus. Altında akan Siriderya’nın kollarından Bugun yahut Bogen çayı. Öğrendiğime göre 1886’da eski ahşap köprünün yerine yapılmış ve o dönemin Kazakistan inşaatçılığında nadir görünen bir örnek.

İstikametimiz Ahmed Yesevî makamı.... Türkistan şehri. Ama önce, Pir-i Türkistan’ın hocası Aslan Baba’yı ziyaret gerek.

Yol çalışması yapılan birkaç evli, dükkânlı, mescitli bir beldeye geliyoruz. Etraf biraz kalabalıklaştı. İnşaat kamyonları, işçiler, ustalar, ziyarete gelenler...

Otrar’a geldik.

Geldik mi? Otrar'ın yerinde yeller eser! Bir hayalet şehir olmuş! Ortaçağların bu büyük şehri artık bir ören yeri. Arkeolojik alan. Biz şimdiye kadar arkeolojinin araştırma sahası haline gelmiş, ören yeri olmuş, milat öncesinin Antik Yunan, Antik Roma şehirlerini görmüştük. Fakat bu şehir onlara nisbetle çok çok yeni. Onüçüncü, ondördüncü, onbeşinci yüzyıllarda kalesi, hanları, sıcak su sistemli hamamları, sarayları, camileri, sulama kanalları ile, İpek Yolu üzerinde, doğu ve batı arasındaki önemli yolların kesişme noktasında, etrafında köyleriyle birlikte gelişmiş, zenginleşmiş bir şehir, bir ticaret merkezi birkaç yüzyıl içinde nasıl böylesine yer ile yeksan olur?! Savaşların getirdiği yıkımlar, kuraklık... İlk darbeyi Cengiz Han'ın ordularından yemiştir. Bugün için ayakta kalabilen tek yapı kalenin bir kısmı. Ve, tek ağacı olmayan geniş arazi üzerinde, kimi sıcaktan kavrulmuş, sararmış, kiminin yeşili iyice solmuş bitki öbekleri, kuru ve sarı, taşlı toprak arasında kazılarda ortaya çıkarılmış taştan veya kerpiç tuğladan duvarlar, bina temelleri, kuyular, bir hamam yıkığı... Manzarayı hareketlendirmek için olsa gerek, yer yer mal yüklü deve kervanı heykelleri dikilmiştir.

Otrar en bayındır dönemini ortaçağlarda yaşamış ama 2000 yıldan beri var olan Orta Asya'nın en eski yerleşim yerlerinden biri. İlk kazılar 1969 yılında başlamış. Arkeologlar çalışmaya devam ediyor. UNESCO'nun koruma altına aldığı yerlerden biri. Bozkır güneşinde yanıp tüttükten sonra giriş kapısına yakın portatif tentelerin kurulduğunu gördük. Bir grup insan... Üzeri yiyeceklerle donatılmış, kavunlu, karpuzlu bir masa. Hemen yanaşıp alalım dedik. Bir genç "satış yapmıyoruz" demez mi?! Meğerse, bir arkeoloji ekibinin masası değil miymiş?! Az ötede duran ekibin otobüsünü o zaman farkettilik. Kavun ve karpuzlara bakmakla yetindik!

Timur'un Çin seferine giderken yolda öldüğünü biliriz. Biraz daha iyi bilenlerimiz Otrar'da öldüğünü de bilir. İşte burası!

Otrar aynı zamanda Doğu'nun büyük filozofu Fârâbî'nin doğum yeri. Zaten bölgeye Fârâbî deniyormuş, Otrar şehir merkezi.

Otrar Hoca Ahmed Yesevî'nin hocası, mürşidi Arslan Baba'nın türbesinin de bulunduğu yer. Ören yerinden birkaç dakika uzaklıkta. Hayatı menkıbelerle örülü, hatta peygamberimizin devrine kadar uzanan menkıbelerle örülü, hayatının gerçekleriyle ilgili pek az şey bildiğimiz Arslan Baba'nın ömrünün bir kısmını burada geçirdiği ve burada vefat ettiği tahmin ediliyor. Onikinci yüzyılın başları. Kazak Türkçesi'nde ona "Arystan Bab" diyorlar. Yesevî yedi yaşında bir çocuk iken onun rahle-i tedrisine girer.

Yetti yaşda Arslan Babga kıldım selam,

“Hak Mustafa emanetin kılın inam” demiştir Yesevî, Divan-ı Hikmet’te.

Orta Asya Türk ülkelerindeki türbeler bizim türbeler gibi değil! Bizde defin makamı olarak küçük bir yapı, etrafında da küçük bir bahçe, çoğu zaman bir hazire bulunur. Buralarda türbe deyince çok geniş bir külliye aklınıza gelecek.

Süslü ve büyük demir kapıdan girip çok iyi düzenlenmiş, ağaçlandırılmış, çiçeklendirilmiş yolda yürümeye başlıyorsunuz. Arazinin içinde irili ufaklı binalar, küçük türbeler, dinlenme yerleri, cami....Bir şey dikkatimi çekiyor, burada kubbeler firuze renkli değil, altın renginde sırlanmış ya da kum rengi kerpiç ile bırakılmış. Her binaya geldikçe bakıyorsunuz esas türbe daha uzakta! Bozkırın sarı sığağında bir nevi serap gibi! Biz yürüyoruz, türbe hâlâ uzakta! Galiba sıcak bizi yordu! Nihayet... Arazinin en heybetli binası Arslan Baba’nın türbesi. Bozkırın ortasında gerçek bir âbide.

Rivayet odur ki, türbeyi yaptıran Timur. Yine rivayet odur ki, Timur Ahmed Yesevî türbesinin

yapılması için emir verir, fakat inşaat türlü aksiliklerle bir türlü ilerleyemeyince... Bir gece... Pir-i Türkistan Timur'un rüyasına girer ve, "önce hocamın türbesini yap" der. Böylece Emir Timur önce Arslan Baba'nın, yıpranmış, kaybolmaya yüz tutmuş mezarının üzerine türbesini yaptırır, ardından talebesi Hoca Ahmed Yesevî'nin. Ondördüncü yüzyıl. Fakat o ilk türbe bir çok defa restorasyon geçirmiş. Ziyaretçiler arasında Hac veya umre öncesi gelenler var; şifa umutları ve dualarıyla gelen hastalar, sakatlar var.

Külliyenin dışındaki yolda devam eden inşaat faaliyeti civarda gezmeyi biraz zorlaştırmış, fakat bu mıntıkaya hayli önem verildiğini gösteriyor, bir dahaki sene gelenler bu yolu çok daha bakımlı, güzel görecekler. Caddenin karşı yakasında küçük bir bina, üzerinde bir tabela: Nurly Jol Dukeni. Bu da Kazak Türkçesi! Tercümeye gerek var mı? J gördünüz mü, y okuyacaksınız!

Bozkırın ortasında tekrar yola koyuluyoruz. Yine develer, demiryolu, gökkubbe...

Kimler gelip geçmemiş ki bu topraklardan? Göktürkler, Karahanlılar, Harzemşahlar, Moğollar, Cengiz, Timur... Kimi yapmış, kimi yıkmış...

Kardeşime bir mesaj gönderiyorum. "Dedelerimizin yurdundayım, Göktürk Devleti'nin topraklarında."

Sonuna bir ünlem işareti ve gülen yüz emoji koyuyorum.

¹*Karanar, Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel romanının kahramanı Yedigey'in kıymetli devesi*

²*Adı geçen romanda tekrarlanan (leitmotiv) cümleler*